

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСІЇ ПОЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В УКРАЇНІ У ЛИСТОПАДІ 1919 Р. — КВІТНІ 1920 Р.

У статті висвітлюється діяльність місії Польського товариства Червоного Хреста, що перебувала на теренах України з листопада 1919 р. до квітня 1920 р. Вивчається досвід взаємовідносин місії з органами влади радянської України.

Ключові слова: Червоний Хрест, Польща, Україна, поляки-біженці, місія.

Увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників періоду революції й воєн 1917–1920 рр. в Україні найчастіше зосереджено на глобальних проблемах воєнно-політичного характеру, натомість питання виживання населення за тих складних умов ще чекають ретельного опрацювання. Маловідомою сторінкою історичного минулого залишається зокрема діяльність благодійних і філантропічних організацій, що стала винятковим прикладом гуманізму в найтяжчі часи збройного протистояння і занепаду загальнолюдських моральних орієнтирів. Передусім це стосується національних товариств Червоного Хреста.

Розгортання Міжнародного руху Червоного Хреста стало реакцією громадськості на наслідки гуманітарної катастрофи у результаті Першої світової війни і геополітичних трансформацій¹. Ідейні засади цього руху — гуманність, безсторонність, нейтральність, незалежність, загальність створювали можливість надання допомоги населенню за умов воєнного чи політичного протистояння по різних боках фронтів і державних кордонів.

У державах, що виникли на карті Європи після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій, упродовж 1918–1919 рр. відбулося організаційне оформлення руху Червоного Хреста у вигляді його національних товариств. Вони створювалися шляхом об'єднання численних добровільних і санітарно-медичних громадських організацій, які, поділяючи ідеї міжнародного руху Червоного Хреста, упродовж війни надавали гуманітарну допомогу різним категоріям цивільного населення, що постраждало від бойових дій та економічної розрухи, а також пораненим і хворим військовослужбовцям і військовополоненим.

Саме так 1918 року в Україні постало Українське товариство Червоного Хреста (далі — УТЧХ)², а у січні–квітні 1919 р. в Польщі — Польське

товариство Червоного Хреста (далі — ПТЧХ). Потреба у розгортанні їх діяльності диктувалася небувалою масштабністю гуманітарного лиха, що вразило обидві сусідні країни, які стали ареною бойових дій під час Першої світової війни, тривалий час перебували під окупацією і боролися за свою незалежність, зазнаючи інтервенції з боку інших держав.

Спираючись на підтримку широких верств громадськості, церкви та органів влади своєї країни, а також отримуючи відчутну допомогу з-за кордону, особливо від польської діаспори США і Канади, ПТЧХ у 1919–1920 рр. спромоглося розгорнути мережу власних стаціонарних і пересувних закладів. Зокрема під його патронатом функціонувало 28 шпиталів, із них 15 — фронтових, а також кілька санітарних, перев'язувальних і продовольчих потягів³, що мали надавати своєчасну допомогу населенню, яке постраждало як у Польщі, так і за її східними межами, особливо там, де тривала збройна боротьба — на території України, Білорусі, Росії⁴.

Гостра необхідність застосування можливостей ПТЧХ у самій Польщі, обмеженість його матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів, а також відсутність політичної стабільності на українських землях, не сприяли розгортанню повномасштабної діяльності структур цього товариства в Україні, де в той час на допомогу очікували мільйони осіб. У цьому разі для ПТЧХ насамперед йшлося про вияв солідарності зі своїми співвітчизниками — поляками, які опинилися у різний час і за різних обставин за межами Польщі й потерпали на чужині від наслідків війни і політичних трансформацій.

Опіки ПТЧХ потребувало багато категорій таких мігрантів. Зокрема цивільні особи, яких примусово переселили із Польщі вглиб Росії у рамках евакуаційних заходів у період Першої світової війни. За деякими даними, саме так у внутрішніх губерніях імперії опинилося понад 700 тис. поляків⁵. Про те, що значна їхня частина залишилася в Україні, можна стверджувати з огляду на таблицю, складену в січні 1918 р. членом Виконавчого комітету Крайової наради у справах біженців УНР С. Москалевським⁶. У цьому документі зазначено кількість переселенців (біженців) із Королівства Польського за губерніями їхнього походження і тимчасового перебування (див. табл.).

Отже, у результаті примусових переселень на території України знайшли тимчасовий притулок щонайменше 119,5 тис. вихідців із польських земель. Зауважимо, що наведені вище відомості включали не всіх переселенців, а лише тих, хто перебував на обліку і під патронатом громадських спілок. На цій підставі можна припустити, що насправді осіб цієї категорії було більше. Безперечно, більшість цих людей потерпали від труднощів воєнного часу, ускладнених перебуванням на чужині, й очікували повернення на свою батьківщину.

	Назва губернії теперішнього перебування	Калишська	Келецька	Люблінська	Ломжинська	Петроковська	Плоцька	Радомська	Сувальська	Варшавська	Усього
1	Харківська	206	253	5291	3028	532	463	1192	688	7249	18902
2	Херсонська	75	214	908	351	266	111	634	266	1713	4538
3	Чернігівська	124	216	5937	5888	254	260	547	277	3642	17145
4	Катеринославська	184	191	4495	2894	431	316	1362	609	13498	23980
5	Київська	250	369	10068	6250	708	736	1772	291	9420	29864
6	Подільська	239	100	656	621	144	85	230	56	1650	3781
7	Полтавська	70	193	3258	1611	765	700	567	338	5125	12627
8	Таврійська	29	3	706	538	19	17	72	65	720	2169
9	Волинська	175	322	2950	871	132	51	280	38	1681	6500
	Усього	1352	1861	34269	22052	3251	2739	6656	2628	44698	119506

В Україні знаходилась і велика кількість поляків — солдатів та офіцерів армій різних держав. Одні з них, потрапивши до російської армії за мобілізацією, після падіння царату дезертирували або вступили до збройних формувань, що під різними прапорами діяли на українських землях. Інші, як колишні вояки австро-угорської й німецької армій, перебували в Україні в статусі військовополонених. Усі зазначені категорії військовослужбовців налічували велику кількість пораних, скалічених і вражених хворобами. Упродовж 1917–1921 рр. особливої гостроти набули питання надання їм гуманітарної допомоги й сприяння їхньому поверненню на батьківщину.

До жовтневого перевороту 1917 р. справами польських біженців опікувались як державні органи, так і спеціалізовані громадські організації, діяльність яких забезпечувалася завдяки благодійним жертвам, а також фінансуванню із державного бюджету Російської імперії, а згодом — Тимчасового уряду. За доби УНР і Гетьманату П. Скоропадського також виділялися кошти із державної скарбниці на надання відповідної допомоги і провадилися репатріаційні заходи. Ця робота занепадала щоразу з приходом в Україну більшовиків і розгортанням «червоного» терору. Так, 1918 року через це практично припинили свою діяльність усі польські товариства та організації допомоги жертвам війни⁷. Згодом, зважаючи на загострення відносин між новопосталою Польщею і більшовицькою Росією (з лютого 1919 р. тривали бойові дії на суцільному польсько-радянському фронті, що пролягав уздовж рік Німану і Прип'яті), становище вихідців із польських земель в Україні різко погіршилось.

За таких умов ПТЧХ 1919 року здійснило кілька спроб відрядити сюди своїх представників для надання допомоги різним верствам і категоріям польського населення. Зокрема у вересні — на початку жовтня 1919 р. в Одесі працювала спільна польсько-американська місія Червоного Хреста, що організувала від'їзд до Польщі родин вояків 4-ї дивізії польських стрільців⁸. У жовтні 1919 р. в Кам'янці-Подільському перебувала місія ПТЧХ, що обговорювала з міністром здоров'я та опіки Директорії УНР Д. Одриною питання репатріації польських військовополонених⁹.

Наприкінці листопада 1919 р. до Києва, де з початку Першої світової війни зосередилось кілька десятків тисяч поляків-біженців і переселенців¹⁰, теж було скеровано місію ПТЧХ, що мала надавати їм медичну, харчову та іншу гуманітарну допомогу під час підготовки до від'їзду на батьківщину. У вітчизняній історичній літературі згадок про цю акцію немає. У зарубіжній історіографії ця сторінка діяльності ПТЧХ також не набула достатнього висвітлення¹¹. Метою пропонованої читачеві публікації є висвітлення обставин, пов'язаних з організацією згаданої місії, прибуттям її в Україну і реалізацією поставлених перед нею завдань.

Наше дослідження передусім спирається на відомості з фонду Наркомату закордонних справ УСРР, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Це документи про контакти місії ПТЧХ зі своїм керівництвом у Варшаві, а також із РНК і НКЗС УСРР; службове листування Реввійськради Південно-Західного фронту РСЧА, Реввійськради 12-ї армії та Особливого відділу Південно-Західного фронту з приводу вирішення подальшої долі затриманих членів цієї місії; протоколи засідання Змішаної російсько-українсько-польської комісії у справах репатріації у Москві тощо. Серед цих документів привертає увагу записка¹² без підпису і дати, однак її зміст (викладено деталі діяльності місії ПТЧХ в Україні) дає можливість припускати, що її автором був один із членів згаданої місії.

Отже, ідея надіслати у Київ делегацію ПТЧХ виникла у середовищі польських недержавних благодійних організацій ще навесні 1919 р.¹³ У травні того ж року підготовлено відповідний проект, що передбачав надання біженцям і польському населенню України різноманітних видів гуманітарної допомоги — санітарної, харчової, забезпечення білизною та іншими предметами першої необхідності.

Для його реалізації Південно-Східний відділ ПТЧХ звернувся за допомогою до польської влади, представників іноземних держав, Американського Червоного Хреста та Американської місії з годування дітей. Особливо ця діяльність активізувалась після того, як у липні 1919 р. до Варшави дійшли звістки про те, що жертвами «червоного» терору, застосованого радянською владою у Києві до «експлуататорських» класів, стала

значна кількість поляків — членів аристократичних і поміщицьких родин, військовослужбовців, представників інтелігенції¹⁴.

При Південно-Східному відділі ПТЧХ було створено такі комісії: шляхова, санітарна, харчова, речова (або з білизни), юридична. Ці структури мали розробляти плани евакуації репатріантів, складала розрахунки речей (білизни), мила, харчових продуктів, необхідних для забезпечення потреб біженців тощо. Юридична комісія відпрацьовувала форми, за якими мали відбуватися контакти із більшовицьким урядом, а також окреслювала коло осіб, на яких, за погодженням із радянською стороною, мала поширюватися діяльність місії.

У другій половині 1919 р. ПТЧХ отримало від міжнародних гуманітарних організацій та уряду Польщі гарантії надання ресурсів у тих обсягах, що мали забезпечити діяльність місії у Києві. Зокрема відгукнулася громадськість США. Так, представники Американського Червоного Хреста заявили про готовність надати вагон теплого одягу та медикаментів. Американська місія з годування дітей також виділила вагон «дитячих порцій», що містили борошно, цукор, молоко, консерви і жири. Від урядового органу Польської Республіки із закупівлі предметів першої необхідності мали надійти за собівартістю мило, какао та чай. На початку жовтня 1919 р. були отримані потрібні для місії кошти — «асигновки» на суму майже 800 тис. марок і 250 тис. руб.

Наступним організаційним кроком стало визначення кількісного і персонального складу місії. 18 жовтня 1919 р. Головним управлінням ПТЧХ у Варшаві було вирішено відрядити до Києва місію із 5 осіб. Відомі прізвища цих людей: С.П. Зелінський (голова), К.Р. Залеський, Дашкевич, Нездзельський і Пратковський.

7 листопада 1919 р. потяг місії з чотирьох вагонів — одного пасажирського і трьох товарних — залишив Варшаву і рушив до України. 12 листопада він перетнув польсько-румунський кордон, а 28 листопада — румунсько-український кордон у районі Бендери–Тираспіль.

10 грудня 1919 р. потяг ПТЧХ прибув до місця свого призначення — Києва. У цей час місто було зайняте частинами Добровольчої армії під командуванням генерала А. М. Драгомирова. Готовність місії до розгортання своєї діяльності наштовхнулася на несподівані перепони у вигляді повного безладу, що панував у місті. В очікуванні приходу Червоної армії, що наближалась, у деморалізованих білогвардійських частинах занепала дисципліна, вони втратили керованість. Відсутність порядку сприяла поширенню масових грабежів і насильства, небезпека яких постала і перед місією. Невдовзі після прибуття, уранці 11 грудня 1919 р., вагони ПТЧХ, що стояли на залізничному вокзалі, намагалися пограбувати солдати із бронепоезда, який знаходився поряд. У ста метрах від місця подій був

штабний потяг, проте офіцери, які там перебували, навіть не намагалися протидіяти намірам солдатів.

Дійшовши висновку, що за таких умов у Києві працювати неможливо, 12 грудня 1919 р. місія була змушена повертатися назад. Зворотний шлях пролягав через місцевості, де також було неспокійно внаслідок бойових дій і розгулу бандитизму, тому потяг рухався дуже повільно. 28 грудня 1919 р. неподалік від Жмеринки керівники місії, отримавши інформацію про захоплення цього міста загоном отамана Я. Шепеля, повернули у південному напрямку — на Одесу. 4 січня 1920 р. потяг прибув до станції Роздільна.

Тут стало відомо, що у Тирасполі, де знаходився пункт перетину румунського кордону, зосередилося приблизно 1000 поляків-біженців. Усі вони прибули сюди, рятуючись від «червоного» терору і прагнучи через Румунію повернутися на батьківщину. Однак перехід на румунський бік ускладнився тим, що залізничний міст через Дністер було зруйновано й дістатися від Тирасполя до розташованого на протилежному березі м. Бендер можна було лише човном. Доки лід не став на річці, за добу до Румунії переправлялося лише 35 осіб¹⁵. Можливо, що уповільнення темпів від'їзду й спричинило скупчення у Тирасполі значної кількості польських біженців.

Ці люди не мали засобів до існування і потребували допомоги, тому місія ПТЧХ 7 січня 1920 р. розгорнула свою діяльність: біженців забезпечували харчами, медикаментами і білизною, здійснювали дезинфекцію, влаштовували бані тощо. Назагал упродовж першого місяця роботи місії у Тирасполі допомогу отримали майже 1.300 осіб¹⁶.

Члени місії працювали у тісному контакті з консульським агентом, який діяв за дорученням консула Польщі в Одесі¹⁷. У грудні 1919 р. консул С. Сроковський призначив агентом у Тирасполі В. Ільчевича (прізвища його попередників на цій посаді — Багр і Желінський)¹⁸. Консульський агент займався оформленням паспортів, контролював перебіг репатріаційної акції, зокрема складав список польських біженців, які готувалися до перетину кордону тощо. Згаданий список за тих надзвичайних обставин був особливим документом, оскільки послідовність переходу до Румунії мала суворо відповідати послідовності прибуття біженців до Тирасполя. Правильність ведення консульським агентом цього списку контролювалася спеціальною комісією, створеною із самих біженців¹⁹.

Деякий час кордон було закрито. Після його відкриття 2 лютого 1920 р. троє членів місії — Дашкевич, Нездзельський і Пратковський переправилися до Бендер, де зайнялися організацією п'ятиденного карантину біженців. Натомість керівник місії С. Зелінський та його підлеглий К. Залеський, а також 4 члени службового персоналу — В. Лукашевич,

М. Недзвяловський, В. Мілевич та В. Лізонь, — залишилися у Тирасполі, продовжуючи роботу серед біженців, які все ще там зосереджувались.

На початку лютого 1920 р. через швидкий наступ Червоної армії у південному напрямку відбулась евакуація з Одеси консульства Польської Республіки. Згідно з рішенням консула, разом із його співробітниками мали виїхати приблизно 1.000–1.200 біженців. 5 лютого вони дісталися до Тирасполя потягом із 59 вагонів. Консул С. Сроковський розпочав переговори з румунською стороною щодо надання дозволу на перетин кордону як новоприбулим, так і тим польським біженцям, які вже давно очікували на переправу в Тирасполі й Парканах²⁰. Загалом таких зібралось майже 1.300 осіб.

Дністер уже замерз й переправлятися по кризі стало значно швидше, аніж човном, тому за сприяння консула до 11 лютого 1920 р. майже всі біженці, за винятком приблизно 30 тяжко хворих, потрапили до Бендер²¹.

12 лютого 1920 р. до Тирасполя ввійшли підрозділи Червоної армії. Співробітники місії ПТЧХ, маючи намір продовжити свою діяльність на підконтрольній більшовикам території, свідомо залишились у цьому місті. Вони негайно спробували налагодити контакти з новою адміністрацією, щоб легалізуватися перед нею та отримати належний статус. 13 лютого керівництво місії звернулося із заявою до місцевого союзу лікарів, 14 лютого — до командира 11-ї кавалерійської бригади 12-ї армії Г.І. Котовського²², а 15 лютого — до місцевого ревкому. У відповідь Г.І. Котовський обіцяв доповісти про діяльність місії своєму командуванню, а голова місцевого ревкому С.К. Брікке — Одеському губревкомові.

Тим часом члени місії почали співпрацювати із місцевим ревкомом, зокрема брали участь у його засіданнях із питань організації боротьби проти інфекцій та епідемій. Ревком навіть пропонував для місії грошову допомогу. У результаті було складено та узгоджено із ревкомом проект умов, необхідних для продовження діяльності місії. 18 лютого 1920 р. С.К. Брікке повіз цей проект до Одеського губревкому.

Однак невдовзі через втручання органів ВУЧК було покладено край усім намірам місії ПТЧХ виконувати свої безпосередні функції на території УСРР. 27 лютого 1920 р. місцевий Особливий відділ став вимагати інформацію про характер її діяльності²³. На це 28 лютого місія передала до Особливого відділу текст телеграми, адресованої українському урядові. У ній викладалася історія місії й містилися прохання, що раніше вже були подані у проекті, переданому до Одеського губревкому.

1 березня 1920 р. групу працівників ПТЧХ викликав до себе Г.І. Котовський і повідомив, що їх буде відправлено у розпорядження військового командування. Так вони потрапили спочатку до 45-ї стрілецької дивізії РСЧА, де у двох членів місії — К. Залеського і С. Зелінського вилучили

особисту зброю — 2 револьвери системи «Браунінг»²⁴. Наступного дня всіх відвезли до м. Бірзула, де 4 березня 1920 р. посадили в окремих вагон і відправили до Києва. Прибувши туди, вони мали зустріч із членом реввійськради 12-ї армії РСЧА В. П. Затонським.

Проте, як виявилось, спілкування на такому високому рівні не розв'язало проблем місії. 8 березня 1920 р. її членам повідомили, що вони мусять виїхати до Харкова, де матимуть можливість зустрітися із головою РНК УСРР Х.Г. Раковським. Отже, 11 березня 1920 р. вони виїхали до тодішньої столиці УСРР²⁵ і, прибувши туди 14 березня, з вокзалу телеграмою повідомили голову уряду радянської України про бажання з'ясувати умови, за яких місія ПТЧХ могла б якнайшвидше розпочати свою діяльність у Києві²⁶.

У документах, поданих згаданими представниками ПТЧХ до органів радянської влади, наголошувалося на тому, що їхня діяльність має аполітичний, гуманітарний характер, а також зазначалося: «Місія дотримується погляду, що чим гірші відносини між урядами, тим потрібнішою є допомога мирному населенню з боку організацій, які перебувають поза політикою»²⁷. Виходячи з цього, місія робила спроби погодити своє юридичне становище і насамперед отримати гарантії з боку влади. Було сформульовано 5 умов, необхідних для продовження роботи місії у межах радянської України:

1. Визнання права екстериторіальності для членів місії та її штатного персоналу.

2. Незалежність роботи місії від будь-яких урядових органів, у межах наданих місії повноважень.

3. Право підтримувати відносини із Головним управлінням Червоного Хреста у Варшаві й Міжнародним комітетом Червоного Хреста у Женеві.

4. Право на безмитне перевезення майна, що належало місії.

5. Свобода місії від економічних і фінансових обмежувальних розпоряджень²⁸.

28 березня 1920 р. члени місії звернулися ще з одним листом до Голови РНК УСРР. Водночас вони повідомили Головне управління ПТЧХ у Варшаві про труднощі перемовин із більшовицькою владою, зокрема про те, що РНК УСРР заявив про недостатність повноважень, якими наділені співробітники місії. Щоб вирішити ці проблеми, було висловлено прохання, аби Головне управління ПТЧХ зі свого боку відновило переговори із РНК УСРР про умови функціонування місії у Києві та інших місцях перебування польських репатріантів²⁹.

Проте домовитися з урядом УСРР не вдалося. У членів місії навіть виникли труднощі з поверненням до Польщі. Завдяки втручання Міжнародного товариства Червоного Хреста, що звернулося із клопотанням до уряду УСРР, на початку квітня 1920 р. трьом членам місії — К. Залеському,

С. Зелінському та В. Лізонь — дозволили повернутися до Польщі³⁰. Інші їхні колеги, про яких, можливо, не йшлося у заяві міжнародного товариства Червоного Хреста, такого дозволу не отримали, тому мусили залишатися в УСРР.

9 квітня 1920 р. С. Зелінський і К. Залеський, все ще перебуваючи на території радянської України, звернулися до голови РНК УСРР і за сумісництвом наркома закордонних справ УСРР Х.Г. Раковського із клопотанням про надання дозволу на виїзд до Польщі трьом іншим співробітникам місії — В. Лукашевичу, В. Мілевичу і М. Недзвяловському. Автори цього звернення вважали, що названих осіб помилково віднесено до громадян УСРР, через що їм відмовлено у виїзді до Польщі. Своє твердження про те, що це були громадяни Польської Республіки, вони аргументували наявністю паспортів, виданих польським консулом³¹.

Тим часом, 19 квітня 1920 р. Раковський санкціонував видачу посвідчень на право виїзду до Польщі К. Залеському, С. Зелінському та В. Лізонь³². Їхній маршрут мав пролягати через територію РСФРР до кордону із Фінляндією. 20 квітня секретар НКЗС УСРР, на підставі вказівки реввійськради Південно-Західного фронту і реввійськради 12-ї армії від 18 квітня 1920 р., звернувся до Особливого відділу Південно-Західного фронту з проханням призначити кого-небудь з «енергійних й імпозантних» його співробітників для супроводу членів місії ПТЧХ до російсько-фінського кордону. Спочатку останні у штабному вагоні мали їхати до Москви. Їм дозволялося везти із собою майно, гроші та необхідні під час подорожі продукти харчування. Згідно зі згаданою вище вказівкою, заборонялося чинити утиски цих осіб³³.

22 квітня 1920 р. члени місії, які від'їжджали до Польщі, звернулися до голови РНК УСРР із проханням переказати для НКЗС УСРР кошти у сумі 137.600 руб., що зберігалися у Тираспільському відділенні Російського комерційно-індустріального банку на рахунку С. Зелінського. Надалі ці гроші рівними частками, тобто по 45.866 руб., мали потрапити у розпорядження працівників місії, які залишалися у Харкові — уже згаданих В. Лукашевича, В. Мілевича й М. Недзвяловського³⁴.

Члени місії, яких примусово залишили в Україні, вочевидь, опинилися у в'язниці. Оскільки 25 квітня 1920 р. розпочалася польсько-радянська війна, спроби їхнього повернення до Польщі здійснювалися вже під час мирних переговорів і після укладення Ризької угоди 1921 р. Згодом, що питання про звільнення саме цих членів місії ПТЧХ обговорювались у середині 1921 р. на кількох засіданнях Змішаної російсько-українсько-польської комісії у справах репатріації у Москві. Зокрема таку вимогу польської делегації зафіксовано у протоколі комісії № 2 від 7 травня 1921 р. Наголошувалося на тому, що домовленість про звільнення членів місії Червоного Хреста з Києва була попередньо досягнута між сторонами під

час переговорів у Ризі, відповідно до чого мав відбутися обмін у рамках формату «5х5». Польською стороною умови домовленості було виконано, тоді як російсько-українська сторона продовжувала зволікати. У відповідь на цю вимогу представники російсько-української делегації повідомили, що порушать це питання перед радянським керівництвом³⁵.

У протоколі № 6 від 3 червня 1921 р. йдеться про те, що голова польської делегації Е. Залеський знову нагадав російсько-українській стороні про обіцянку радянського уряду звільнити представників Червоного Хреста, які продовжували перебувати у в'язниці. У відповідь голова російсько-української делегації С. Пілявський пояснив, що це питання вже давно вирішене і що звільнення членів Червоного Хреста не відбулося тільки з провини одного із молодших співробітників певного закладу, за що ця особа вже притягнута до відповідальності. Голова польської делегації просив пришвидшити їхнє звільнення³⁶.

Із біографічно-довідкових видань відомо, що В. Лукашевича звільнено у вересні 1921 р. і він повернувся до Польщі³⁷. Того ж року повернувся до Польщі В. Мілевич³⁸. Можна припустити, що одночасно із ними було звільнено і М. Недзвяловського.

Отже, досліджені нами джерела і публікації дають у деяких випадках доволі докладну, в інших — часткову відповідь на цілу низку питань, пов'язаних із виникненням і реалізацією ідеї скерування в Україну 1919 року місії ПТЧХ. Зокрема виявлено причини, що спонукали ПТЧХ організувати таку місію і обрати Київ місцем розгортання її діяльності. З'ясовано обсяги матеріального і фінансового забезпечення, деякі дані про персональний склад цієї місії, хронологію і маршрут пересування, обставини перебування її в Україні. Водночас ще не вдалося докладніше дослідити роботу цієї місії у Тирасполі. Поки що не відомо, чи поширювалася діяльність місії на інші категорії населення, окрім поляків-біженців, й наскільки були використані привезені з Польщі запаси продовольства й медикаментів. Заслуговує на подальше з'ясування низка питань, щодо біографічних даних членів цієї місії, зокрема як склалася їхня подальша доля.

Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що знайшло документальне підтвердження: скерована восени 1919 р. до Києва місія ПТЧХ була гуманітарною акцією. Як виявилось, після прибуття в Україну вирішальний вплив на її діяльність справили військовий, політичний та ідеологічний чинники, через що місія не змогла виконати поставлене перед нею завдання за попередньо визначеним місцем свого призначення — у Києві. Досягти своєї мети їй таки вдалося, але в іншому місці — у Бессарабії, де майже місяць надавалася допомога полякам-біженцям. Ця робота була потрібною, своєчасною і результативною, однак припинилася із приходом Червоної

армії та утвердженням у цьому регіоні радянської влади. Ініціатива згор-тання роботи місії ПТЧХ належала більшовицькій адміністрації, для якої принципи класової боротьби виявилися пріоритетнішими від загально-людських цінностей.

Досвід практичної діяльності та взаємовідносин з органами радянської влади, здобутий співробітниками місії ПТЧХ під час їхнього перебування на теренах України, поза сумнівом, був урахований при скеруванні місій ПТЧХ в Україну в період польсько-радянської війни у квітні–травні 1920 р.³⁹. Так само він став у нагоді представникам дипломатичних місій та установ Польської Республіки, які після налагодження дипломатичних відносин між УСРР і Польщею здійснювали репатріацію польських громадян і назагал опікувалися справами поляків в УСРР. Передусім йдеться про членів комісії з репатріації та оптації, працівників посольства і консульського відділу посольства Польської Республіки у Харкові, згодом — консульств цієї держави у Харкові та Києві, а також створеного у грудні 1920 р. Представництва ПТЧХ⁴⁰ у Москві — ледь не єдиної організації, що до 1937 р. надавала допомогу полякам, які перебували у радянських тюрмах і таборах, займалася організацією їхнього повернення до Польщі й наданням допомоги родинам ув'язнених.

---

¹ Червоний Хрест — гуманітарна організація, заснована 1863 року в Швейцарії для надання допомоги (без дискримінації) жертвам війни; назва походить від охоронного знака для поранених і хворих — червоний хрест на білому тлі, що перетворився на символ організації.

² Зародженню руху Червоного Хреста і розгортанню діяльності організацій Червоного Хреста на території України у 1867–1920 рр. присвячене дисертаційне дослідження С.П. Кармалюка. Тут насамперед йдеться про роботу Російського товариства Червоного Хреста (далі — РТЧХ) та УТЧХ, також наведено окремі факти співпраці УТЧХ із національними товариствами Червоного Хреста Польщі, Австрії, США, Італії та з Міжнародним Червоним Хрестом. Див.: *Кармалюк С.П.* Діяльність організацій Червоного Хреста в Україні в 1867–1920 рр.: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01. — Кам'янець-Подільський, 1998. — 183 с.

³ *Kołodziejczuk A.* Polski Czerwony Krzyż // *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej.* — Warszawa, 1999. — С. 317.

⁴ Про діяльність ПТЧХ у Росії у 1920–1937 рр. див.: *Wołowiczowa Z.* Siedemnaście lat pracy Polskiego Czerwonego Krzyża w Rosji sowieckiej // *Polski Czerwony Krzyż.* — 1937. — № 6. — С. 157–159. *Bez sądu, świadków i prawa...* — Lublin, 2002. — 383 с.

⁵ *Лихачова Т.* Польські організації допомоги жертвам війни в системі державної та суспільної опіки над біженцями на Сході (1914–1921 рр.) // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX — początkach XXI wieku.* — Olsztyn–Charków, 2010. — С. 49.

⁶ *Жванько Л.* Проблема реєвакуації польських біженців за доби Української Народної Республіки та Гетьманату Павла Скоропадського (1917–1918 pp.) // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX — początkach XXI wieku.* — С. 56.

⁷ *Лихачова Т.* Вказ. праця. — С. 49.

⁸ Йдеться про польське збройне формування під командуванням колишнього офіцера російської армії Л. Желіговського, створення якого розпочалося 1918 року на Кубані. У грудні 1918 р. підрозділ прибув до Одеси, де завдяки мобілізаційним заходам, проведеними польським консульством в Одесі у січні–березні 1919 р., його було доукомплектовано та переформовано у 4-у дивізію польських стрільців. Через швидкий наступ більшовиків у ніч із 3 на 4 квітня 1919 р. відбулася термінова евакуація вояків 4-ї дивізії польських стрільців із Одеси. Через Бессарабію вона дісталася до Польщі, де увійшла до складу Війська Польського.

Відомості про роботу згаданої польсько-американської місії наведені у публікації польського дослідника Т. Чешельського, присвяченій діяльності Консульства Польщі в Одесі. Див.: *Ciesielski T.* *Konsulat polski w Odessie 1919–1920* // *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX — początkach XXI wieku.* — С. 97.

⁹ *Кармалюк С.П.* Вказ. праця. — С. 158.

¹⁰ Див.: *Skalski T.*, *ks. Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie. 1900–1932. Wspomnienia.* — Kraków, 2008. — С. 93.

¹¹ У зазначеній публікації Т. Чешельського автор згадує, що у лютому 1920 р. в Тирасполі працювала місія ПТЧХ, що надавала допомогу біженцям, які чекали на переправлення до румунських Бендер. Власне йдеться про місію, що мала працювати у Києві, проте через загрозу з боку деморалізованих збройних формувань змушена була відбутися на південь України. Цим автором також наведені обставини, за яких відбувся поділ зазначеної місії на дві частини.

¹² ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 26–34.

¹³ Там само. — Арк. 26.

¹⁴ Там само.

¹⁵ *Ciesielski T.* *Op. cit.* — С. 96.

¹⁶ ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 27.

¹⁷ Консульство Польської Республіки в Одесі розпочало свою діяльність 5 січня 1919 р. Першим консулом призначено Зенона Беліну Бжозовського. Після захоплення Одеси Червоною Армією настала перерва у роботі консульства, що тривала з початку квітня до перших чисел вересня 1919 р. 20 вересня призначено нового консула, ним став Станіслав Сроковський, який прибув до Одеси наприкінці жовтня 1919 р. і керував роботою консульства до початку лютого 1920 р.

¹⁸ *Ciesielski T.* *Op. cit.* — С. 93.

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 22, 29.

²⁰ *Ciesielski T.* *Op. cit.* — С. 97, 99.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 4. — Оп. 1. — Спр. 30. — Арк. 29.

²² Там само.

²³ Там само. — Арк. 30.

²⁴ Там само. — Арк. 22.

²⁵ Там само. — Арк. 31.

²⁶ Там само. — Арк. 23.

²⁷ Там само. — Арк. 31.

²⁸ Там само. — Арк. 34.

²⁹ Там само. — Арк. 21, 24–25.

³⁰ Там само. — Арк. 7.

³¹ Там само. — Арк. 19–20.

³² Там само. — Арк. 37–41.

³³ Там само. — Арк. 10–12.

³⁴ Там само. — Арк. 18.

³⁵ Там само. — Спр. 556. — Арк. 221.

³⁶ Там само. — Спр. 556. — Арк. 241 зв.

³⁷ *Kozłowski E. Łukaszewicz Władysław // Polski Słownik Biograficzny. — Т. 18. — Wrocław–Warszawa–Kraków, 1973. — С. 549–550.*

³⁸ *Czy wiesz kto to jest? — Warszawa, 1938. — С. 489.*

³⁹ Про діяльність УТЧХ і ПТЧХ у Києві у травні–червні 1920 р. див.: *Лісевич І. У відблизку польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.). — К., 2002. — С. 120–126.*

⁴⁰ 1927 року ПТЧХ перейменовано у Польський Червоний Хрест.

В статье освещается деятельность миссии Польского общества Красного Креста, которая находилась на территории Украины с ноября 1919 г. по апрель 1920 г. Изучается опыт отношений миссии с органами власти советской Украины.

Ключевые слова: *Красный Крест, Польша, Украина, поляки-беженцы, миссия.*

The mission of the Polish society of the Red Cross which was in territory of Ukraine since November 1919 till April 1920 is covered in the article. Experience of relations mission with the Soviet Ukraine authorities is studied.

Key words: *the Red Cross, Poland, Ukraine, poles-refugees, mission.*